

Máme ještě jiné než národní zájmy?

Jiří Valenta a kol.: Máme národní zájmy? Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1992, 278 stran.

Pokusy definovat pojem „národní zájmy“ jsou v české i slovenské publicistice výjimečné. Snad ještě nikdy se nepodařilo spojit síly ekonomů, historiků a politologů a vydat sborník zabývající se u nás mezinárodní politikou i teoreticky. (Nezapomínáme přitom ani na v minulosti dostupné Prameny a studie k mezinárodním vztahům aj. edice bývalého ÚMPE, ani na monotematickou, účelovou publicistiku minulých let.) Ale právě s ohledem na minulost musíme ocenit aktivitu Jiřího Valenty a jeho spolupracovníků, jejímž výsledkem měl být „počátek diskuse o národních zájmech a demokratických ideálech a jejich vztahu k zahraniční politice“.

V každém ohledu jde tedy o čin průkopnický a měla by mu být věnována zvýšená pozornost. Pokud se na univerzitách studují problémy mezinárodní politiky, činí se tak výhradně podle zahraniční literatury (většinou severoamerické provenience), a pokud je nám známo, nebyly dosud přeloženy a vydány ani práce standardních autorů (Brzezinski, Kissinger, Morgenthau, Laurent, Niebuhr, Osgood, Magstadt...). Neznalost odborné terminologie dosvědčují také žurnalistické pokusy komentovat zahraniční politiku a mezinárodní vztahy. I vyjadřovací prostředky českých a slovenských politiků (bez rozdílu jejich ideových orientací) dokumentují jen skutečnost, že nikdy neměli možnost studovat odbornou literaturu.

Druhým kladem recenzovaného díla je reprezentativní výběr autorů jednotlivých příspěvků. Vedle badatelů ÚMV jsou mezi nimi zastoupeni i pracovníci ČSAV, VŠE a také politikové a státní úředníci, kteří mají nebo donedávna měli co dělat se zahraniční politikou. Jsou zde i autority vědních disciplín, z nichž bych si dovolil za historickou obec jmenovat Milana Švankmajera, Jaroslava Valentu a Václava Kurala. Snad bylo možné pozvat jim úroveň odpovídající partnery i ze Slovenska. Zastoupení Slovenské republiky třemi zaměstnanci ministerstva mezinárodních vztahů (Dušan Škvarna, Miroslav Mojžita, Svetoslav Bombík) není adekvátní badatelské ani publicistické úrovni.

Konečně dalším neopominutelným úspěchem publikace je i způsob kladení otázek, který je zároveň popisem zanedbávaných problémů české a slovenské aktivity na mezinárodním fóru. Sám pojem národních zájmů je po dlouhé době definován nově a také další otázky – Jaké jsou národní zájmy Čechů a Slováků?, Je evropská integrace nebezpečím?, Bude evropské Německo nebo německá Evropa?, Jaký je vliv ekonomiky na naše národní zájmy?, Má svět zájem o ekonomické styky s Československem?, Jaká je a jaká bude podoba střední a východní Evropy? atd. – nebyly příliš často předmětem intenzivnějšího studia.

Zde bychom mohli skončit výčet kladů. To ostatní budou poznámky více než méně kritické.

Především se zdá, že kniha vyšla s nejméně ročním zpožděním. Dnes, v době jednání politických fundamentalistů o rozdělení státu do nejméně dvou samostatných celků, je to jasné, ale doufáme, že autoři věděli v době prezentace knihy v květnu-červnu t. r., že je trochu pozdě. Sami autoři toto zdržení, zdá se, nezavinili, ale nicméně je osudové. Pokus o hledání odpovědi na otázku o národních zájmech mohl být aktuálním příspěvkem do diskuse o reformě politického systému ČSFR, ale dnes je jen historickým pokusem o zaznamenání určitého stavu myšlení své doby.

Poněkud sporným je hlavní téma sborníku: národní zájmy. Sám hlavní editor se s ním musel potýkat a přiznává vliv angloamerické odborné literatury, v níž jsou „národní zájmy definovány jako zájmy *politického státního národa*“, a zdá se, že diskuse o tomto pojmu probíhala i mezi jeho spolupracovníky. Zajímavé je všimnout si, že většina příspěvků, která nemá bezprostřední kontakt s americkou teorií, *rozšiřuje* tento pojem, případně jej

mírně *upravuje*. (Např. M. Had: Státní zájmy, K. Krátký: Naše zájmy a USA, P. Mooz: Československé státní zájmy..., J. Lysoněk: Hospodářské zájmy..., Č. Konečný: Československé zájmy... aj.) Myslíme si, že to byli právě Valentovi spolupracovníci, kteří do názvu sborníku doplnili onen důležitý otazník. S ohledem na chápání a různé interpretace pojmu stát – národ – lid v dávné i nedávné minulosti je skutečně obtížné přeložit *national interests* do češtiny jen jako národní zájmy, protože tento kalk opomíjí povahu české a slovenské politické struktury, vývoj politického myšlení a politických institucí ve střední Evropě a konečně nevystihuje ani určitou jazykovou či sémantickou ambivalentnost, jejíž jednou mezi je ideologizace, přesněji historismus nebo ironická skepse, jejímiž propagátory jsou Josef Švejk, Petr Pithart, a druhou vliv francouzské diplomatické školy, která nás učila zabývat se spíše „životními zájmy“ (intéret vital).

Pokud jde o jednotlivé příspěvky, rozdělené do čtyř kapitol (Národní a státní zájmy: teorie a praxe, V srdci Evropy, My a rozvojový svět, Národní zájmy, ekonomika a ekologie), je jejich úroveň velmi rozdílná.

V každém případě je důležitá úvodní stať první kapitoly (autorem je Jiří Valenta, ss. 12 až 24), která vysvětluje pojem, popisuje metody a je i inteligentním pokusem o zavedení či znovuoobjevení pojmu národní zájmy do politické teorie. Zajímavá je i konfrontace těchto názorů s politickými koncepcemi zahraniční politiky ČR a SR, jak je prezentují zástupci „malých Zamini“ (D. Škvarna, M. Mojžita: Národné záujmy Slovenskej republiky, ss. 29 až 37, a V. Hradská, J. Novotný: Nástin koncepcie mezinárodních vztahů České republiky, ss. 38 – 43). Zejména příspěvek Viktorie Hradské a Jiřího Novotného je velmi kultivovaný, nezapírá zdroje svých znalostí, a i když nemá atributy teoretické, vědecké práce, je možné jej považovat za autentickou výpověď lidí, kteří si otázku českých národních zájmů museli opakovaně pokládat.

Rozhodně bychom měli také upozornit na úroveň některých příspěvků druhé kapitoly, zejména studie V. Handla (Evropská integrace v zájmech ČSFR, ss. 58 – 69), M. Švankmajera a kol. (Bývalý SSSR a naše státní zájmy, ss. 87 – 96), V. Kurala (Německo a německví jako faktor české a československé národní a státní existence, ss. 70 – 82) a Jaroslava Valenty (Spolupráce států uprostřed Evropy, ss. 100 – 108).

Na malém příkladě druhé kapitoly se ukazuje, jakým nedostatkem byla v posledních dvou letech, při vytváření koncepce zahraniční politiky ČSFR, absence znalostí historických souvislostí, nedostatek odborných diskusí o česko-německých a československo-německých vztazích, jak se neúčta některých politiků k tradičním vědním disciplínám stávala postupně zdrojem nejprve komických, později osudových omylů. (Podobným příkladem může být i srovnání cit. částí sborníku s oběma příspěvky Martina Palouše, jejichž „filozofický argot“, včetně hegelianské citace Aristotela, dokazuje jistou verbální zdatnost, nikoli však rozsáhlé poznání odvozené ze systematického studia.)

Mohli bychom ještě upozornit na ty části studie, které se týkají ekonomiky a národních či státních zájmů. Ať již jde o příspěvek V. Válka (Zahraněčně ekonomické vztahy ČSFR, ss. 182 – 187), nebo Č. Konečného (Československé zájmy v hlavních ekonomických institucích, ss. 188 – 195, a Konverze a zbrojní průmysl, ss. 196 – 200), je zřejmé, že jsou zde publikovány výsledky bádání, nikoli jen povrchní reflexe.

Snad nejjednodušeji kritizovatelnou částí sborníku je kapitola My a rozvojový svět. Necelých 26 stran muselo stačit na problematiku chápání Problému Sever-Jih v perspektivě československé zahraniční politiky (M. Palouš, ss. 156 – 160), na popis Hospodářských zájmů ČSFR v rozvojovém světě a Principů politiky ČSFR tamtéž (J. Lysoněk, ss. 167 – 174, J. Kovář, ss. 175 – 179). Zdá se, že „východní strategie“ československé zahraniční politiky je zapomenutou kapitolou a za dva poslední roky se jí nikdo příliš nezabýval. Ani experti ústavu, ani ministerští úředníci se nezajímají, zda není třeba zajímavější vztah Jih-Jih a Sever-Sever, než neustále tradovaná a z počátků studené války odvozená terminologie „třetích“ či „rozvojových“ nestrukturovaných světů, jakýchsi vzrušujících exotů, dostupných jen mytickým „slušovickým mafím“, nepřiznaným subjektům zahraniční politiky i zahraničního obchodu.

Asi bychom se měli zmínit ještě o jednom příspěvku. Je to velmi stručný článek Petra Skalníka, antropologa a znalce různých aspektů geopolitických regionů (ČSFR a republiky Střední Asie bývalého SSSR, ss. 97 – 99). Autor se na dvou stranách vydal do světa, který je mu zřejmě zcela neznámý. Opatřil si několik základních dat, ale opomenul dost rozsáhlé kontakty s touto oblastí, ač se ne na úrovni ministerské. Nemysleme tím jen proletářsky internacionalistickou kolonizaci, jak se o ni pokoušel Reflektor a Interhelpo (ačkoli to není dávno a Alexander Dubček je jedním ze žijících pamětníků) a ani třeba aktivitu kyrgyzského komunistického tajemníka Usubalijeva, který byl v roce 1968 ne-li aktivním účastníkem, pak alespoň svědkem předinvazních i poinvazních událostí. Ale máme na mysli především ekonomické aktivity různých organizací a podniků v minulosti i současnosti, které zde uskutečňují své relativně rozsáhlé obchodní operace. Také politická, vojenská a ekonomická aktivita Kazachstánu, problém etnických Korejců aj. neměly být opomenuty.

Ve sborníku absentuje řada jiných témat. Zdá se, že Československo nemělo a nemá svoje zájmy v Latinské Americe, nenašli jsme ani studii věnovanou vztahům ke Spojeným státům. Čest regionalistů zachraňuje standardní příspěvek Jana Wannera (Oblast Středního východu v širším kontextu orientace ČSFR, ss. 161 – 166). Na pováženou však je, že se ze sborníku vytratila vojenskostrategická a bezpečnostní tematika, o nichž bychom si dovolili tvrdit, že v současné době jsou nejzájímavější a také nejdůležitější. Několik stran na konci první kapitoly (M. Štembera: Zájmy a bezpečnost československé federace, ss. 44 až 55) tento nedostatek nemůže nahradit.

Sluší se nakonec mezi výtky zahrnout i upozornění na přílohy, zejména mapy, kterým mohla být věnována, jako ostatně celé grafické úpravy knihy, větší pozornost.

Doplňkem četby sborníku by mohla být i edice Dialog o národních zájmech, shrnutí diskusí, které uváděl Jiří Dienstbier, Pavel Bratinka, Václav Benda, Roman Zelenay a jiní (vyd. ÚMV, Praha 1992), svou povrchností většinou odpovídající úrovni účastníků.

Na závěr si však přes všechny výtky dovolíme jeden optimistický závěr. Snad nový sborník nebude jen „počátkem diskuse“, ale podaří se založit novou ediční řadu věnovanou teorii mezinárodní politiky. Postrádáme ji již příliš dlouho, a konečně kdo jiný, než lidé z ÚMV by tuto gründerskou úlohu měli začít plnit?

Zdeněk Zbořil

¹ Valenta, J.: Československé národní zájmy z pohledu roku 1992. In: Valenta, J. a kol.: Máme národní zájmy? ÚMV, Praha 1992, s. 220.

² Valenta, J.: Národní zájmy, demokratické principy a postkomunistické Československo. In: tamtéž, s. 12.